

АДОГМАТИЧНІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ В ФІЛОСОФІЇ Л.ШЕСТОВА**В.М.Петрушов***кандидат філософських наук,**доцент Української державної академії залізничного транспорту*

У статті висвітлено особливості екзистенціальної філософії, а саме творча спадщина Л.Шестова. Розкрито екзистенціал у філософському мисленні Л.Шестова.

Ключові слова: екзистенціальна філософія, екзистенціалізація життєвого світу.

Творчість Л.Шестова важко піддається креативному дослідженню, якщо воно взагалі можливе. Проте його екзистенціальна філософія таки містить у собі «точки накопичення» творчого потенціалу, які притаманні багатьом творам Л.Шестова. Це так звані екзистенціали, під якими будемо розуміти особливі вербально-текстові фрагменти або ж окремі фрази чи слова, що утворюють предмет, можливо, окремий аспект екзистенціального бачення проблеми. Наприклад, М.Гайдеггер використовував в якості екзистенціалів такі поняття як «турбота», «тривога», «проект», «совість», «провина», «рішучість», «страх», Сартр – «екзистенціальна тривога», «нудота», Камю – «нудьга». Але, якщо у Гайдеггера екзистенціали виступають як самостійні об'єкти його екзистенціальної аналітики, як елемент онтологічної системи, то Шестов висловлювався поза межами будь-яких теоретичних схем, а екзистенціали у нього народжуються у вигляді «вільної думки»: «З подивом і ваганням я став помічати, що, в кінці кінців, «ідеї» і «послідовності» приносились в жертву те, що більше всього повинно оберігатися в літературній творчості – вільна думка» [1; 3].

Прояв вільної думки у Шестова – це готовність думати парадоксально, адогматично, скептично: «Дійсний дослідник життя не в змозі бути осідлою людиною і вірити в певні прийоми пошуку. Він повинен бути готовий до всього: вміти своєчасно запідозрити логіку і разом з тим не боятися удаватися, в разі потреби, хоч би і до заклинань, як це робили Достоєвський і Ніцше. Він повинен вміти триматися прямо і дивитись на небо, але він же повинен, коли треба, не погербувати зігнувшись в три погібелі і шукати істину на землі» [3, 45]. І саме дух вільного мислення стає витокком для появи адогматичних екзистенціалів: «Для звичайної життєвої практики закінченість як і раніше залишається незмінним догматом... Проте незавершені, неупорядковані, хаотичні, які не приводять до попередньо поставленої розумом мети, суперечливі, як саме життя, роздуми – хіба вони не ближче нашій душі, ніж системи, хоча б і великі системи, творці яких не стільки турбувалися

про те, щоб взнати дійсність, скільки про те, щоб «зрозуміти її»? [3, 36].

Отже екзистенціал в філософському мисленні Л.Шестова визріває як незавершена, хаотична, позбавлена апріорності думка, яка «ближче нашій душі». Такі думки виблискують дивовижним колоритом особливостей його філософії – це і трагічність долі людини (проблема «самотності»), і її прозріння у віру перед Богом (тема «відкриття»), і недовіра розуму у його зазіханнях на абсолютне володіння буттям (тема скептицизму), і визнання ненаукових шляхів пізнання світу (проблема сприйняття дійсності), і провокування думки мислячої людини на злам класичних канонів життя (головне питання адогматизму). Саме з цих надр шестовської філософії з'являються адогматичні екзистенціали: «можливість неможливого», «відмовся від життя, збережи себе», «наука корисна, але істин у неї нема», «вільний шлях пристрастям», «недовіра до життя», «метафізичні розради», «свобода від обридливих ідей»... В них відчувається щось таємниче і хвилююче уявлення про світ і наші можливості в ньому, сучасність досягла таких разючих суперечностей людського існування, що здається вже настав час докорінної перебудови мислення, у якому адогматичні екзистенціали – це щабелі сходження до нового буття. Мабуть містичність екзистенціалізму Л.Шестова в тому і полягає, що ретроспективне звернення до його змісту неминуче обертається актуалізацією тих чи інших проблем, на яких акцентував свою увагу видатний філософ.

Як відомо, в екзистенціалізмі головною категорійною структурою є онтологічна тріада «світ-буття-в-світі-буття». Середній термін тріади -екзистенція, яка сполучає «потойбічне буття» з цим світом як ареною повсякденного існування. Спрямованість людської реальності на світ означає несправжнє існування, «покинутість», а прагнення до «потойбічного», «поклик буття» – справжнє існування. Саме спонукання до справжнього існування і міститься в екзистенціалах як

заклик до перетину екзистенціального кордону («відмовся від життя, збережи себе»). Цей кордон Шестов відчував всією своєю сутністю: «Незрозумілий інстинкт, але інстинкт, тобто дещо укорінене в найбільш глибоких і невідомих тайнах нашої природи, підказує їй (людині, – авт.) страшно для людського розуму рішення: відмовся від життя, збережи себе. Більшість людей не чує цього голосу або, якщо і чує, не підкорюється йому. І природа, не розраховуюча на нашу чутливість, звертається до насилля...

Майже кожне життя може бути резюмоване декількома словами: людині показали небо – і кинули її в багнюку» [3, 154]. Останнє не є поодиноким враженням, а для порівняння наведемо вираз Оскара Уайльда: «Всі ми знаходимося в стічній канаві, але деякі з нас дивляться на зірки». То хіба це не привід для відчаю? І Шестов загострює своє відношення до співчуття людським стражданням: «Любов до ближнього і жалість вбивають в людині віру і роблять її у філософських поглядах позитивістом або матеріалістом. Коли вона бачить чуже горе, вона перестає розмірковувати, оскільки хоче діяти. Думати, думати по-справжньому людина починає тільки тоді, коли вона переконується, що їй нічого робити, що у неї зв'язані руки. Через це, мабуть, будь-яка глибока думка повинна починатися з відчаю» [3, 113].

Відчай не може зробити людину щасливою, а тому глибочій мислення прирікає її на «одинокість»: «Бути непоправно нещасливим – соромно. Непоправно нещаслива людина втрачає заступництво земних законів. Будь-який зв'язок між нею і суспільством розривається назавжди. І оскільки рано чи пізно кожна людина приречена бути непоправно нещасливою, то, значить, останнє слово філософії – одинокість (самотність)» [3, 77]. Тож людська самотність породжує проблему суспільної «робінзонади» – бути в суспільстві, та поза колом людей: «Кажуть, що неможливо позначити межу між «Я» і суспільством. Наївність! Робінзони зустрічаються не лише на незаселених островах, але й в самих багатолюдних містах... самотність, покинутість, безкінечне, безкрайне море, на якому десятки років не видно було вітрила, – хіба мало наших сучасників живуть в таких умовах? І хіба вони не Робінзони, для яких люди перетворилися в далекий спогад, що важко відрізняється від сну» [3, 77].

Суспільна «робінзонада» подається Шестовим як «драма майбутнього»: «В драмі майбутнього обстановка буде зовсім іншою, в сучасній драмі. Насамперед буде усунена вся складність перипетії. У героя є минуле – спогади, але немає теперішнього: ні жінки, ні нареченої, ні друзів, ні справи.

Він один і розмовляє тільки сам з собою або ж з уявними слухачами. Живе подалі від

людей. Так що сцена буде зображувати або незаселений острів, або кімнату у великому багатолюдному місті, де серед мільйонів обивателів можна жити також, як на незаселеному острові.

Відступити назад до людей і суспільних ідеалів герою не можна. Отже, треба йти вперед до самотності, абсолютної самотності» [3, 97].

Саме так і виглядають постмодерністські «перформіси» сучасного інформаційного суспільства на сценах європейських театрів. Дійсність як така поступово заміщується віртуальною реальністю. Шлях до такого «життєвого світу» супроводжується «недовірою до життя» та «свободою від набридливих істин»: «Існує достатньо підстав для того, щоб з недовірою ставитися до життя. Воно стільки разів обманювало нас в найзаповітніших очікуваннях наших. Але ще більше підстав існує не довіряти розуму: бо життя могло обманювати нас, то тільки тому, що безсилий розум вдався до обману. Можливо, що сам собі цей обман і придумав...» [3, 93].

Дійсно, «існує достатньо підстав», щоб вважати сучасне життя, стан суспільства обманом «наш в самих заповітних очікуваннях наших». Саме через це у людей виникає зневіра до всього, що відбувається зараз у світі. Люди прагнуть до «свободи від набридливих істин». І тут Шестов дає поради, які можуть бути не до вподоби будь-якій владі в усі часи: «Найвірніший засіб звільнитися від набридливих істин – це перестати платити їм звичайну данину поваги та благовійства і почати поводитися з ними запросто, навіть з відтінком фамільярності і презирства. Поки ви заперечуєте права якої-небудь істини, ви все ще вірите в неї, і це відчуває кожна, навіть не дуже (чутлива) сприйнятлива людина. Але ви не удостоюєте її навіть суперечки і тільки зрідка кидаєте на її адресу зневажливе або глузливе зауваження, – це вже справа інша. Вочевидь, ви перестали її боятися і поважати: тут є над чим замислитися» [3, 130].

І як дуже часто стало відбуватися в історії людства, істини перестали слугувати нам впродовж навіть одного покоління. Творці ідеології самі не вірять в довгостроковість своїх систем, що і відмічає Шестов: «Та істина, яку я сьогодні мав право урочисто виголосити і навіть виголосив першим серед людей, завтра, може бути, в моїх устах буде нудною і непотрібною неправдою. Я позбавлюся права називати цю істину своєю – і тільки, може бути, я один: інші будуть як і раніше жити з нею, любити і хвалити її» [3, 145-146].

В таких умовах знецінення істин, чи повинно суспільство визнати «загальні правила»? Відповідь Шестова заперечлива: «Люди звертаються до філософів за загальними засадами. І оскільки філософи теж люди і співвідносять своє виробництво з потребами ринку, то вони більшою мірою і займаються виготовленням загальних правил. Між тим з'являється питання: яка користь в загальних правилах? Майже одночасно з питанням приходить і відповідь: ніяка. Природа (владно) потребує від кожного з нас індивідуальної творчості. Люди не хочуть цього зрозуміти і все чекають від філософії останніх істин, яких не було, нема і ніколи не буде. Істин стільки, скільки людей у світі» [3, 144].

Дивним здається те, що вихід із такого стану речей, який Шестов вбачав багато років тому, перетворився в сучасному дійсність: «Готовність залишити одні переконання заради інших насамперед засвідчує цілковиту байдужість до всіляких переконань. Старі недарма б'ють на сполох. Але нам, людям здавен воюючих з будь-якою сталістю, втішно бачити легковажність молодих. Вони будуть до тих пір мандрувати по матеріалізму, позитивізму, кантіанству, спіритуалізму, містицизму і т.д., поки не побачать, що всі теорії та ідеї також мало потрібні, як фіжми і криноліни, які носили наші прабабусі. І тоді почнуть жити без ідей, без наперед поставлених цілей, без передбачень, цілком покладаючись на випадок і власну винахідливість. Треба і це спробувати! Авжеж так доб'ємося більшого... В усякому випадку так буде цікавіше...» [3, 160]. «Так це ж хаос, безлад?» – хтось може вигукнути. Проте «лад, про який мріють філософи, існує тільки в класних кімнатах», а «тверде підґрунтя рано чи пізно зникає з-під ніг людини» [3, 45]. Що ж стосується хаосу, то він нас лякає, здається джерелом всілякого зла, загрозою самому життю. Шестов вважає таке ставлення до хаосу хибним: «В дійсності хаос є відсутність будь-якого порядку, значить, і того, що виключає можливість життя. Хаос зовсім не є обмеженою можливістю, а є дещо прямо протилежне: тобто можливість безмежна. Пізнати і прийняти абсолютну свободу нам безкінечно важко, як важко людині, що жила завжди в темряві, дивитися на світло. Але це, зрозуміло, не заперечення. Тим більше, що в житті, в тому житті, яке виникло у нашому світі, де панує порядок, зустрічаються труднощі набагато більші і абсолютно неприйнятні. І той, хто знає ці труднощі, не побоїться спробувати щастя з ідеєю хаосу. І, можливо, переконається, що зло не від хаосу, а від космосу, і від космосу все ті ж «необхідності» і «неможливості», які перетворюють наш світ в юдоль плачу і суму» [3, 20].

Майже «хаотично», без будь-якого а priori, і ми намагалися розкрити довільний рух думок

Шестова, охоплюючий майже всі рівні буття, і навіть ті, що знаходяться «потоїбічно» від нас, за екзистенціальним кордоном. Бо шестовська теза «треба вміти все, навіть смерть, використовувати для цілей нашого життя» [3, 162], надихає на пізнання таємниці життя: «чим привабливіша яка-небудь мета, тим ризикованіший і страшніший шлях до неї» [3, 162]. Але пройти цей шлях людству вкрай потрібно: сліпі блукання в лабіринтах цивілізації вже давно вимагають справжнього адогматизму мислення, шестовського мислення.

Поняття «життєвого світу», яке ввів до розгляду у своїй феноменології Е.Гуссерль, має свою метафору й у філософії Л.Шестова під назвою «чотири стіни»: «Кабінетний мислитель звичайно займається тим, що придумує собі гадки рішуче про все, що відбувається в світі. Його цікавлять «питання» про положення світового ринку і про існування світової душі...

Головна його задача – так підібрати свої судження, щоб в них не було внутрішнього протиріччя і щоб вони хоча б з вигляду були схожими на істину. Кабінетний вчений, обмежений чотирма стінами своєї кімнати, нічого, окрім цих стін, не бачить, але саме про стіни не хоче розмовляти: він їм не надає значення, він їх не відчуває. А між тим, якщо б він їх випадково відчув і розмовляв про них, його висловлювання придбали б неочікуваний і величезний інтерес. Це інколи і буває, коли кабінет перетворюється у в'язницю. Ті ж чотири стіни, але не думати про них не можна. Рівність і одноманітність кабінетного настрою змінюється у нього великим пафосом мимовільного ув'язнення» [3, 130-131]. Що ж тут метафоричного від «життєвого світу»? Очевидність! Е.Гуссерль, створюючи свою модель «життєвого світу», під останнім мав на увазі сферу і сукупність «першопочаткових «очевидностей», «наперед – даних» і значимих» [1]. Поява «життєвого світу» була обумовлена для Гуссерля переорієнтацією своїх філософських поглядів з наукового знання на розкриття усього світу як основи пізнання в цілому. Проте це суто «кабінетна» проблема і вона дошкуляла Гуссерлю через свою невизначеність. З цього приводу Шестов писав: «Філософ більш ніж будь-хто інший боїться неясностей і невизначеності і за одну чітку помилку віддасть вам цілий десяток трансцендентних, але хитких істин» [3, 44].

Враження від гуссерлівського «життєвого світу» таке, що він збудував його з «чотирьох стін» очевидностей, нібито не помічаючи з свого «кабінету» те, як «самооче-

видність обертається самообманом» [3, 12]. Фрагмент шестовського тексту, наведений вище, яскравий доказ можливості у перетворення очевидності існування замкнутого простору кабінету на самообман його відсутності. І лише зміна умов існування вченого (умовне ув'язнення) примушує визнати ілюзорність очевидностей, бо носять вони а ргіогі конвенційний характер.

Шестов дозволив собі думати перед обличчям очевидностей і не лише думати, а й повстати проти самоочевидностей, перебуваючи при цьому на самій межі зони очевидностей [3, 8-14]. Для нього свобода думки була завжди вище за її логічну виправданість та істинність, бо як слушно зауважив мислитель «якщо б здорового глузду було достатньо для добування істини, ми б давно все знали» [3, 168].

Отже постає питання: чи так вже слід ставитися з довірою до «життєвого світу» з його «очевидностями»? Прислухаємося до Шестова: «Філософи страшенно люблять називати свої судження «істинами», бо в такому чині вони стають загальнообов'язковими. Але кожний філософ сам видумує свої істини. Це означає: він хоче, щоб його учні обманювалися по придуманому ним способу, право обманюватися на свій манер він залишає за одним собою. Чому? Чому не надати кожній людині право обманюватися, як йому заманеться?» [3, 78].

Очевидність аж ніяк не постає істиною. Очевидність – це загальнообов'язкова конвенція, яка конституюється як даність (і нехай вже з огляду і на її значимість, і її апробованість!). То ж і «життєвий світ» виглядає для індивіда як визнана суспільством загальна домовленість, але лише на певний час, доти, доки «очевидності» не перетворяться на самообман і не зможуть більше задовольнити потреби людей. Недарма у Гайдеггера з'явилося розуміння «буття як а ргіогі » [2, 151]. Проте Шестов відкинув апріорність, її замасковану властивість легалізувати очевидності: «Кант, як відомо, знайшов в математиці і природничих науках синтетичні судження а ргіогі. Правий він був чи неправий, тобто чи повинні вказані ним судження вважатися апріорними або апостеріорними, – одне безсумнівне: всі вони приймаються людьми якщо не абсолютно, то за відносно незаперечні (саме це і створює ілюзію очевидності, – авт.). інакше виглядає справа в області метафізики як раз в тій області, де приховуються найбільш важливі і цікаві для нас істини. Кант змушений був визнати, що саме тут кінчається здатність нашого розуму судити а ргіогі. Але оскільки все-таки без метафізичних суджень обійтися не можна, то він і запропонував замінити їх постулатами, які оптимістично припускають, що в галузі трансцендентного ми знайдемо все, чого нам

бракує в світі явищ... Люди страшенно економні і жадібні істоти. Їм хочеться побільше знати і купляти свої знання можливо дешевше. Внаслідок цього вони уявили собі, що кожна, добута ними шляхом досліду, тобто затратою сил, істина дає право на отримання ще декілька нових – вже безплатно, або, кажучи філософською мовою, а ргіогі, із розуму... Замість того, щоб дивитися, прислуховуватися, обмацати, одним словом – шукати, вони хочуть узагальнювати! Але ж із їх «узагальнень» рівно нічого не виходить, крім метафізичних систем... Чи не час покинути узагальнення і добувати істину а posterіогі..., тобто просто кажучи кожен раз, коли прийде бажання взнати що-небудь – піти і подивитись.

Кожен новий дослід – цікавий, наше ж узагальнення, тобто синтетичні судження а ргіогі тільки широкомовна брехня, не варта навіть того клаптика паперу, на який їїносять» [3, 163-164].

Тут важко не погодитись з Шестовим «Розум, перебуваючий у стані кризи, здатний вибудувати не «життєвий світ», а «кризовий світ», в якому існує лише одна «очевидність» – у такому світі, як ми живемо зараз, місця для людини немає а ргіогі а posterіогі або нове мислення і новий екзистенціальний світ (світ існування), або застиглий (сталий) «життєвий світ», назва якого віддзеркалює «очевидну» іронію, сарказм по відношенню до людей, що перебувають на межі існування – бідних і багатих, щасливих і нещасливих, при владі і поза владою... світ, фондований на брехні (судженнях а ргіогі), вичерпав себе!

Проте відповідь на питання про можливість подальшого існування «життєвого світу» в сучасних умовах треба шукати не у Шестова, він лише радикалізує постановку проблеми «можливості неможливого» («нам хочеться думати, насамперед до доказу зворотного, принаймні, що тільки одне твердження має і може мати об'єктивне значення: в світі немає нічого неможливого» [3, 178]), а в феноменологічному аналізі світових трансформаційних процесів. Один із таких процесів – це заміщення або повне витіснення суто життєвих механізмів і явищ технологічними (уніфікованими) предметами. Відбувається тотальна механізація та інструменталізація всіх сфер життєдіяльності людини, але чомусь вбачають в цьому феномені лише те, що утворює поверхневий прошарок ареалу людського існування – інформаційне середовище. Так, – це очевидно, але зовсім недостатньо для усвідомлення можливих наслідків для подальшої еволюції людини. Тут варто надати «об'єк-

тивного значення» застереженню Шестова: «Але люди не відрізняються спостережливістю. Якщо вони бачать самотність і чотири стіни, вони кажуть: кабінет. На їх думку, життя можливе тільки на ринку, де багато шуму і відчутного, зовнішнього руху. Хіба це так? На ринку, серед строкатого, мінливого натовпу часто люди все своє життя сплять сном праведників, а величезна душевна робота відчувається в абсолютній самоті» [3, 131].

Неважко зрозуміти цей фрагмент адогматики в сучасній інтерпретації. «Ринок, де багато шуму і відчутного, зовнішнього руху» є не що інше, як «інформаційне суспільство», в якому існує «строкатий, мінливий натовп», розпорошений по «кабінетам» з всілякими засобами комунікації. Що ж стосується «душевної роботи», то не можна стверджувати, що вона відсутня, вона є, але спрямована вона на «примусення до життя» (поширення феномену самогубства, спотворення стосунків між людьми, страх перед середовищем існування, невпевненість в майбутньому – це далеко не всі чинники такого «примусу»).

Визнати такий стан речей в інформаційному суспільстві означає одночасно і визнання проблеми екзистенціалізації «життєвого світу», тобто вимогу трансформації останнього шляхом переусвідомлення ролі «очевидностей» і звернення до актуальних екзистенціалів, які б давали змогу людині подолати стан «примусення до життя». В іншому разі виникає риторичне шестовське питання: «Навіщо взагалі позбавляти людей радощів?» [3, 157].

Екзистенціалізація «життєвого світу» – явище історичне. До цього висновку нас підводить Шестов: «Спотворити, понівечити окрему людину *ad maiorem gloriae dei* – в середині століття, в добу розквіту католицизму, вважалося самою звичайною, цілком законною справою. Середньовіччя постачало загадкову і незрозумілу ненависть до всього нормального, само задовільного, закінченого. Молода, здорова, красива, спокійна духом людина збуджувала у віруючого католика підозріле і вороже почуття.

Найнормальніша людина, якщо її піддержати деякий час на чернецькому режимі, втрапить душевну рівновагу і всі ті чесноти, які звичайно живуть з здоровому дусі і здоровому тілі. Католицтву тільки цього і треба було. Воно домагалось від людей крайньої напруги всієї їх сутності» [3, 157].

«Позанаукова свідомість» (вважай «життєвий світ» за Гуссерлем) людей середньовіччя з покорюю сприймала такі екзистенціали як «злидні», «умертвіння плоті» і все те, що позбавляло сенсу людського існування віруючих. Але скінчилася вона зворотнім результатом: «Божевільне, нечуване розгойдування життя, здобуте шляхом постійних і швидких

переходів від крайнього аскетизму і сліпої віри до цілковитого зневір'я і свободи пристрастей, збудила містичний жах у чесного ченця і надала йому ті величезні сили, які потрібні були для того, щоб розпочати успішну боротьбу з всемогутнім папою і святою католицькою вірою» [3, 151,158].

Доба «нового часу» відзначилася злетом філософської думки, науково-технічним пафосом і творчою розкутістю людини. «Життєвий світ» почав вимальовуватися в головних своїх рисах як «універсум напередданих самоочевидностей, що розкладаються на їх трансцендентальну запитуваність». Все менше людей стримували релігійні аскези, а квієтизм перестав сприймати навіть самими віруючими. Раціоналізм почав захоплювати життєвий плацдарм і розширювати його. Сакральне перестало бути цікавим і таємничим. «Життєвий світ» набув свого історичного значення, його феноменологічна концепція стала підґрунтям для розуміння реальних і потенційних можливостей людини в пізнанні світу. І перш за все – в розумінні кризи, яка спіткала науку і весь життєвий процес європейського людства. Як Гуссерль писав, що вся ця перманентна криза наукового знання і філософії пов'язана з явною кризою всього європейського людства, що охопила смисл його культурного життя, всю його «екзистенцію». Раціональні методи наукових досліджень, які в своїх основних рисах сформувалися в епоху Нового часу, прагнули лише до об'єктивності і незалежності істин від людської суб'єктивності. Таким чином, за межі наукової компетенції виводились проблеми існування людини. Жодна з природних наук, абстрагуючись від усякої суб'єктивності, не могла і не може нічого сказати про те значення, яке вона має для людського буття у світі. Проте людина не живе в «розумному бутті», вона не володіє ним. Але кожен індивід може, якщо того забажає, змінити своє життя на краще і таке буття досягається лише в боротьбі за свою істину, за те, щоб творити самого себе по істині. Шестов цю думку всіляко обґрунтовує і підтримує: «Чому б й справді кожній дорослій людині не бути творцем, не жити за свій страх і не мати власного досвіду?... Горе тому, хто задумав би будувати своє життя за Шопенгауером, Гегелем, Толстим, Шиллером або Достоєвським! їх можна і навіть треба читати, але жити слід своїм розумом. Це особливо гарно знають ті, які робили відповідні дослідження, тобто спробували влаштуватися згідно тієї чи іншої прочитаної теорії. В кращому випадку виходила банальність. Отже виходу немає! Хоче людина чи ні, рано чи пізно буде змушено їй

визнати непридатність всіляких шаблонів і почати творити самій» [3, 165].

Саме цим висловлюванням Шестов започатковує підґрунтя для особистої для кожної людини екзистенціалізації «життєвого світу». Тут в нагоді можуть стати адогматичні екзистенціали такі, як «час відкрити вільний шлях пристрастям навіть в області метафізики» [3, 156], «істин стільки, скільки людей у світі» [3, 165], «світло відкриває людині красу, але воно ж відкриває нам і потворність» [3, 110]. якщо спроектувати ці смисли на європейську дійсність, то немає сумніву у тому, що вони цілком реалізовані в політиці, культурі, в суспільних відносинах. Для нашого ж суспільства слід мати на меті шестовський адогмат «карколомність» або «запаморочення» на шляху модернізації влас-

ного «життєвого світу». А пріоріти нам відкривається «очевидність» європейського вибору шляху розвитку, а posteriori ми не можемо подолати своє минуле. Але ж від кожного з нас чекають, коли ми все-таки оберемо власну стежину вздовж провалля невизначеності і, не боячись запаморочення, таки зійдемо на вершину очікуваних здобутків.

Шестов не закінчив написання досвіду адогматичного мислення (мислитель не визнавав початок і кінець), він просто зупинився, застерігаючи читача від марних очікувань якихось висновків. Право зробити їх він надав нам. Право оволодіти адогматичним мисленням, без якого нам не оволодіти жодною вершиною «життєвого світу».

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гусерль З.* Кризис европейского человечества и философия // Философия как строгая наука. – Новочеркасск: Сагуна, 1994. – 364 с.
2. *Хайдеггер М.* Время и бытие: Статьи и выступления. – М: Республика, 1993. – 447 с.
3. *Шестов Л.* Апофеоз беспочвенности: Опыт адогматического мышления. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1991. – 359 с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2008 р.

